

ROMANIČKA LOŽA U SPLITU

DUSKO KEČKEMET

Temelji autonomije dalmatinskih gradova počivaju na starim rimskim municipalnim uređenjima, a potvrđeni su povlasticama koje je Koloman priznao gradskim općinama bizantinskog temata. Pa ipak, ti datumi ne mogu se smatrati stvarnim početcima autonomne komunalne organizacije po tipu uobičajenom tada u talijanskim gradovima. Postoji teorija, da se početak prave komune, razvijenog oblika, poklapa s pojavom prvog gradskog načelnika; do tada u dalmatinskim gradovima vlada knez (comes).

Prema toj teoriji najstarije bi naše razvijene komune mogli tražiti u Istri (Kopar 1186., Piran 1196.). Dolaskom potestata Gargana iz Jakina, Split dobiva 1239. god. prvo pravo komunalno uređenje po uzoru na ono suvremeno u gradovima s druge strane Jadrana. Trogir ima potestata od 1243. g., iako je on samo izvršni organ; Korčula je organizirana komuna već od 1265. g., jer je tada sastavljen statut, a Hvar već prije 1331., kad mu Venecija priznaje autonomiju i kad je redigiran statut.¹⁾

Gradnja prvog općinskog doma (komunalne palače, vijećnice) ili gradske lože obično je u vezi s takovim ustrojstvom komune, odnosno postavljanjem prvog potestata, ili je, iz posve tehničkih razloga, nešto kasnijeg datuma. Prethodile su mu kneževe palače, knežev dom ili dvor, koje se ne mogu poistovjetiti s komunalnim palačama, jer nisu bile namijenjene istoj svrsi. Tako mislim, da ni »corte di Spalato«, koji se spominje 1227. g., nije komunalna palača,²⁾ već sjedište kneza (knežev dvor).

Datum osposobljenja prvog provizornog općinskog doma u Splitu historijski je jasno određen, jednako kao i početak splitskog komunalnog uređenja tog razvijenog stupnja: to je godina dolaska Gargana de Arscondis iz Jakina i njegovog postavljanja za prvog splitskog potestata, tj. 1239. g. Toma Arhiđakon spominje, da je Gargano kao općinsku palaču i ujedno svoj dom uzeo kuću nekog kneza Grubeše.³⁾ Vjerojatno je zgrada bila nešto preu-

¹⁾ Historija naroda Jugoslavije. I. Zagreb 1953. XIII, 12. (G. Novak), str. 730.

²⁾ G. Novak, Gradski bedemi, javne zgrade i ulice u srednjovjekovnom Splitu. Starohrvatska prosvjeta, serija III, sv. I, str. 107. Zagreb 1949.

dešena za novu svrhu uoči njegovog dolaska ili neposredno po njegovom dolasku. Za Garganova načelnikovanja (1239.—1242.) općinski dom (vijećnica) ostaje u toj zgradi, jer u njemu 1241. g. zasjeda Veliko vijeće, sklapajući mir između Splitsana i zahumskog kneza Andrije.⁴⁾ U doba njegovog nasljednika na položaju potestata, krčkog kneza Ivana (1242.—1243.) spominje se »palatio publico«.⁵⁾

1258. g. još uvijek je u upotrebi valjda ta ista palača, u kojoj se nalaze i načelnikov stan i gradska vijećnica, jer se tada, za načelnika kneza Vida, spominje »ospicio domini potestatis«.⁶⁾

Lj. Karaman je mišljenja, da je, vjerojatno, po odlasku Garganom sagrađena posebna gradska palača, i to na Narodnom trgu, tadanjem trgu sv. Lovre, i da je ona imala i ložu, u kojoj se sudilo i koja je služila za razne priredbe i svečanosti.⁷⁾

G. Novak, na temelju citiranog arhivskog gradiva, pretpostavlja da je u početku knez stanovao i uređivao u jednoj kući, a vijećnica bila u drugoj; 1277., drži, bila je već sagrađena nova komunalna palača, u kojoj je bio stan potestata, ured, a ujedno i vijećnica.⁸⁾ To se pak teško dovodi u vezu s daljim navodom podataka u gradskom Statutu, koji spominje da se tek tada, 1312. g., dovršavala (ili gradila!) komunalna palača na trgu sv. Lovre, o čemu svjedoče i otučeni grbovi kneza Jurja Šubića II. na današnjoj zgradi.

Prema sačuvanim i objelodanjenim dokumentima, od 1267. g., pa do konca stoljeća, spominje se samo »općinska loža« kao mjesto gdje se sklapaju važniji ugovori.⁹⁾

Moglo bi se dakle pretpostaviti, da je u doba Gargana, prvog potestata, ili najkasnije sredinom XIII. st., započeta gradnja prve splitske vijećnice, odnosno komunalne palače; ona je imala u prizemlju ložu, u kojoj se sudilo i sklapalo službene ugovore. Nad ložom mogla je biti dvorana za vijećanje, zatim stan potestata i ostale prostorije, kao u ostalim komunalnim palačama. Zgrada je mogla biti građena, ali i adaptirana i pregrađena stara; loža je svakako tada građena, jer u jednoj građanskoj kući u to doba nije mogla imati svrhu. Prvi dokument koji spominje »splitsku ložu« je iz 1267. god., ali to ne znači da nije bila i prije gotova; nedostaju nam samo dokumenti iz tog intervala.

³⁾ »Et tandem placuit habere domum comitis Grubesce pro publico palatio et pro hospitio suo...« Thomas Archidiconus; *Historia Salonitana* (Rački), str. 120. Zagreb 1894.

⁴⁾ Lj. Karaman, *O starom gradskom domu u Splitu*. Novo doba, Split 25, XII, 1933.

⁵⁾ Toma Arch. str. 181. Isti termin »palatio publico« kao 1239. g., dok se kasnije taj više nikada ne ponavlja, već »palatio communis«, odnosno »loggia communis«.

⁶⁾ *Codex diplomaticus* (Smičiklas), sv. V, str. 107.

⁷⁾ Lj. Karaman, o. c.

⁸⁾ G. Novak, o. c. str. 108.

G. Novak, u spomenutoj radnji, posebno tretira komunalnu palaču, a posebno gradsku ložu, već prema tome što se spominje u pojedinom dokumentu. Međutim, ne samo da su loža i komunalna palača mogle biti ista zgrada, već je to većinom i bio slučaj u gradovima na Jadranu; takova je, uostalom, i današnja sačuvana gotička vijećnica s ložom u prizemlju.

Dokumenat o najstarijoj općinskoj zgradi s ložom u Istri na pr. potječe iz 1269. g. u Kopru. Općinska zgrada u Puli, iz konca XIII. st., građena na ostacima Augustova hrama, imala je jednu ložu u prizemlju, a drugu na prvom katu, a bila je iskićena i skulpturama.¹⁰⁾

Kako je izgledao unutrašnji rasporedaj prostorija jedne komunalne palače, govori opis one u Kopru iz XIV. st. Osim načelnikova (pretorova) stana, u zgradi je kapela, dvorana za Vijeće, soba za sudce, čuvare, kanceliere; u prizemlju su stanovi za telala, konjušare, stajske dječake, stražare i vođu straže; zatim nekoliko ćelija za zatvore i jedno mjesto za mučenje (torituru). Na palači bila je i giava u koju su se ubacivale tajne prijave, a u blizini obično stup s mjerama za dužinu (ponekad ujedno i štandarac) i kamen s mjerama zapremnina (s rupama).¹¹⁾

Ne treba analogijom sve to tražiti i u prvoj splitskoj komunalnoj zgradi, ali vjerojatno je Gargano s novim komunalnim uređenjem po uzoru na ono u gradovima u Italiji, sugerirao Splitsanima i raspored prostora njihove nove komunalne palače.

Gdje se može s najvećom vjerojatnošću pretpostaviti da je bila prva splitska komunalna palača? Katedrala, komunalna palača i loža nalazile su se gotovo uvijek na glavnom mjesnom trgu; tako je i u većini dalmatinskih gradova. Teško je pretpostaviti, da su Splitsani gradili najreprezentativniju svoju palaču negdje drugo, a ne na glavnom trgu. Nameće se samo pitanje, koji je bio u to doba, tj. sredinom XIII. st. glavni trg u Splitu: trg pred katedralom, danas Peristil, ili pak trg sv. Lovre, današnji Narodni trg. Karaman veli, da je malo po dolasku Garganovom vjerojatno dignuta posebna gradska palača s ložom na današnjem Narodnom trgu, oslanjajući se na jednu presudu, koja je već 1252. potpisana »in platea sancti Laurentii«, a 1267. »in lozia spatatensi«.¹²⁾

Međutim ugovori su se sklappali i odluke donosile ne samo pod vedrim nebom na trgu sv. Lovre, već i pred ili u gradskim vratima, u crkvama, u samostanima, na trgu pred katedralom i drugdje, o

⁹⁾ 1267. »in lozia Spalatensi«, Codex dipl. sv. V, str. 427.

1278. »in lozza communis«, Ibid. sv. VI, str. 267.

1286. »lozza comunis«, G. Novak, o. c. str. 110.

1287. »in lozza comunis«, Codex dipl. sv. VI, str. 580.

1301. »in lig'a communis«, Ibid. sv. VIII, str. 6.

¹⁰⁾ G. Caprin, *L Istria nobilissima*, str. 198—207. Trst 1905.

¹¹⁾ O. c., str. 218.

¹²⁾ Lj. Karamann, o. c.

čemu svjedoče brojni dokumenti u Smičiklasovom Kodeksu. Spomenuta loža pak, može se odnositi na ložu vijećnice na trgu pred katedralom, o kojoj govorim.

Prema opisima Tome Arhiđakona može se zaključiti, da je sredinom XIII. st. glavni trg u Splitu još uvijek bio onaj pred katedralom, nazvan popločani trg («platea placati»), a ne trg sv. Lovre («platea Sancti Laurentii»), koji nije bio ni popločan, što se može zaključiti iz te razlike u nazivu. Iako se grad već širio prema zapadu izvan Dioklecijanovih zidina, taj se predio ipak smatrao predgrađem («suburbium»). Iz Tominog opisa provale Trogirana pod Dionizijem 1243. god. vidi se, da taj dio grada nije bio ni opasan zidinama, već običnom kamenom ogradom («maceria»), a da je veći broj kuća bio iz drveta, a manji iz kamena. »Gradski« zidovi još su uvijek, prema Tomi, Dioklecijanovi bedemi. Središte grada je, dakle, još uvijek Peristil, i teško je vjerovati, da bi Splitski gradili svoju komunalnu palaču na jednom još neizgrađenom trgu ili poljani, u predgrađu. Tek nakon izgradnje novih gradskih bedema oko tog predgrađa, početkom XIV. st., postaje i to stvarni dio grada, a trg sv. Lovre postaje njegovo logično središte, te se i nova gotička vijećnica gradi na njemu.

Vijećnicu i ložu XIII. st. treba dakle tražiti na trgu sv. Duje, na kojemu su katedrala i nadbiskupska palača, jednako kao na pr. i u Trogiru.

1312. god. jedan je čvršći podatak na koji se može osloniti u pitanju gradnje nove komunalne palače. U splitskom Statutu, koji se te godine pisao, spominje se gradnja komunalne palače («palatium communis»), odnosno preporuča se načelnicima, nakon što dovrše njenu gradnju, da svake godine podignu deset koraka gradskog zida prema Marjanu.¹³⁾ Novak uzima taj datum kao godinu dovršenja komunalne palače,¹⁴⁾ a Karaman drži, da se to odnosi samo na neke dogradnje komunalne palače, koja je već prije tu sagrađena.¹⁵⁾

Mislim, da ta godina ne mora značiti datum dovršenja palače. Reprezentativne javne palače u tako malenim gradovima gradile su se često i decenijima, o čemu najbolje svjedoče razni stilovi na mnogima od njih. Odredbe o Statutu pisane su za budućnost, što se vidi i iz toga, kad se svake godine određuje gradnja samo deset metara novog zida. Prema tome, mogla je palača biti u gradnji, a iz bilo kojih razloga dovršena tek znatno kasnije. Da je dio komunalne palače već bio izgrađen dokazuje uzidanje gradskog grba s naknadno otučenim ugaonim grbovima kneza Jurja Šubića II., koji je tada upravljao Splitom, kako je to dokazao C. Fisković.¹⁶⁾

¹³⁾ Statuta Spalatj (Hanel), str. 172.

¹⁴⁾ G. Novak, o. c., str. 108.

¹⁵⁾ Lj. Karaman, o. c.

¹⁶⁾ C. Fisković, Najstariji kameni grbovi Splita. Vjesnik hrv. arheol. društva, n. s. XVII, str. 183. Zagreb 1936.

Zanimljivo je, da se od tog datuma, točnije nešto ranije, od 1308. g., više uopće ne spominje u dokumentima općinska loža, kao do tada, već isključivo komunalna palača sve do 1358, g.¹⁷⁾

Od god. 1367., pa nadalje, navodi se uvijek isključivo nova komunalna palača ili komunalna loža, a nikad se više ne veli samo komunalna palača, kao do tada.¹⁸⁾ Znači, da je između 1358. i 1367. god. dovršena, tj. osposobljena, nova komunalna palača s ložom, a to je zacijelo ova današnja na Narodnom trgu, iako je i kasnije mogla biti prepravljana.

Zaključujući iz spomenutih dokumenata, postoje dvije mogućnosti: Prva, da je oko 1312. g., u doba pisanja splitskog Statuta, proradila vijećnica na trgu sv. Lovre, iako bez lože u prizemlju, a oko 1360. g. je temeljito obnovljena i izgrađena njena loža, pa se zbog toga i naziva »nova općinska palača«. Mislim da se u ovom slučaju ipak razlikovanje »nove« od »stare« vijećnice prije odnosi na različite lokalitete u gradu, nego na različito vrijeme (tj. prije i poslije pregradnje). Druga pretpostavka izgleda mi vjerojatnija: tj., da je nova vijećnica na trgu sv. Lovre, koja je još 1312. g. bila u gradnji, potpuno dovršena tek oko 1360. g., a do tada bila je u upotrebi ona stara iz XIII. st., vjerojatno na trgu sv. Duje. To, što se od 1301. više ne spominje »loža« kao do tada, moglo bi se protumačiti tako, da u njoj iz bilo kojih razloga nisu više sklapani ugovori, već u samoj zgradi, tj. na katu. To je tim vjerojatnije, što se već 1277. g., kad su skoro svi dokumenti datirani u komunalnoj loži, navodi i jedan »in palatio communis«,¹⁹⁾ kao oni kasniji, sve do »palatio novo«.

Prema ovoj pretpostavci, prva splitska komunalna palača, zajedno s ložom, (ako se izuzme privremeno sjedište načelnika Gar-

¹⁷⁾ 1308. »palatium communis«, G. Novak, o. c., str. 108.

1313. »palatii communis«, Statuta (Hanel), str. 172.

1327. predaja Splita Veneciji: »in palacio ciuitatis Spalati et ad portas eiusdem«, Codex dipl. sv. IX, str. 263.

1328. »in pallatio dicti comunis«, Ibid., str. 425.

1337. »super sala magna superiori palacio communi«, Ibid. sv. X, str. 305.

1350. »in palatio communis«, Statuta (Hanel), str. 244.

1358. »in paltio communis«, Codex dipl. sv. XI, str. 521.

1358. »palatium commitis ubi potestas manebat«, Statuta (Hanel), str. 257.

¹⁸⁾ 1367. »in palatio novo«, Lucio, Memorie, str. 287.

1367. »in palatio nouo communis Spalati«, Statuta (Hanel), str. 257.

1376. »lozza communis«, Novak, o. c. str. 110.

1389. »super sala palatti noui communis«, Ibid. str. 108.

1395. »nova loža«, Ibid., str. 111.

1397. »komunalna loža«, Ibid., str. 111.

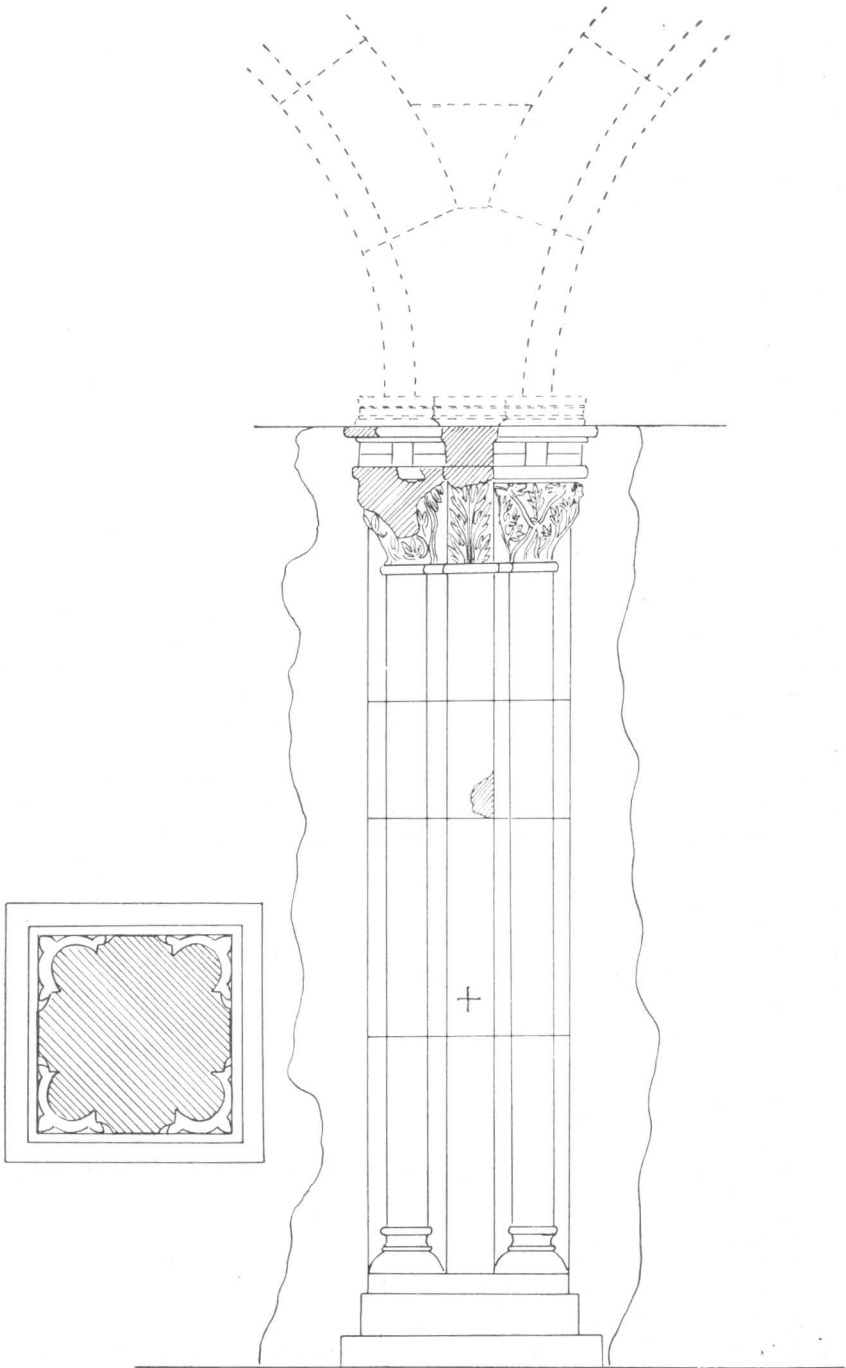
1399. »lozza communis«, Ibid., str. 110.

1401. »nova komunalna loža«, Ibid., str. 110.

1403. »sala palatti noui«, Lucio, Memorie, str. 385.

1404. »palatii novi comunis«, Not. akti Tome de Cingulo. Drž. arhiv Zadar.

¹⁹⁾ Codex dipl., sv. VI, str. 203.

26. Učmak romaničke lože u Splitu

gana), bila bi građena oko 1240. g., a služila bi svojoj svrsi sve do oko 1360. g., dakle punih 120 godina, a tada bi tek bila dovršena nova palača na trgu sv. Lovre, opet zajedno s ložom.

U prizemnoj prostoriji palače na zapadnoj strani Peristila, nekada stare splitske obitelji Grisogono, u unutrašnjem zidu, koji je usporedan s onim vanjskim u uličici sv. Ivana, a okomit na onaj koji gleda na trg, otkriven je prošle godine stupac (snop stupova, piliere) s romaničkom glavicom, koji podržava dijelove dvaju lukova nekadanje prostrane lože.²⁰⁾

Nakon što su završeni prvi radovi oko uklanjanja zida oko stupa i sondiranja ostalih zidova, koliko je sigurnost zgrade dozvoljavala, pojavio se s unutrašnje strane južnog zida čitav stupac s glavicom, a sa sjeverne, na današnjem stubištu, vrh glavice s dijelovima lukova koji idu u oba pravca od stupca.²¹⁾

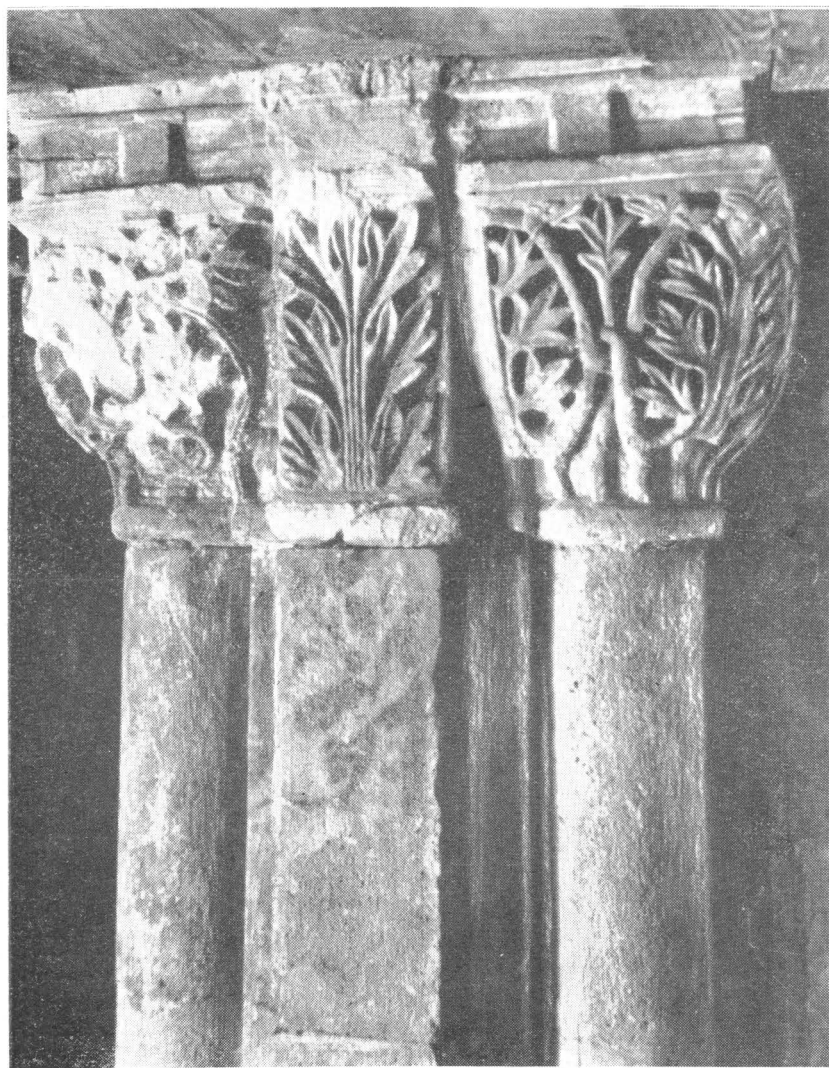
Sam stupac složenog je profila od četiri ugaona tričetvrtstupa, četiri pilastra na sredinama i osam kutnih profila među pilastrima i ugaonim stupovima. Na pilastrima južne i zapadne strane stupca, oko metar od poda, urezani su (vjerojatno naknadno) križevi s proširenim krakovima, koji se nalaze na ulazima mnogih srednjovjekovnih zgrada (što dokazuje da je ova loža bila na vanjskom pročelju zgrade.) Svaki ugaoni stupić leži na svojoj stopi s ugaonim listićima, a čitav stupac ima zajedničku jednostavno profiliranu bazu.

Glavica stupca sastoji se od četiri ugaone poluglavice nad ugaonim stupovima i četiri jednostrana nad središnjim pilastrima.²²⁾ Dok se dijelovi nad središnjim pilastrom stupca ponavljaju sa svih strana (barem sa tri vidljive) u obliku lijepog, skoro klasičnog stiliziranog, otvorenog akantovog lista, ugaone poluglavice variraju u detaljima. Ovi posljednji sastoje se od lozice i akantovog lišća s prutovima, prebačenim jedni preko drugih u polučvor, sve u plitkom plošnom reljefu. Na jugoistočnoj, najbolje vidljivoj i ušćavanoj poluglavici, ukomponirane su u biljni ukras i dvije zmajeve glavice, koje drže ustima jedan list, a na samom gornjem

²⁰⁾ Stupac promjera 48 cm ispunjao je širinu zida i još bio prekriven s obe strane žbukom i manjim kamenjem; tek je virio mali dio glavice, koji me je, u mračnom podrumu, uputio na otvaranje zida.

²¹⁾ Potpuno izoliranje stupca i arkada nije još moguće iz statičkih razloga, prije nego se željeznom traverzom rastereti čitav zid. Očišćene su južna, zapadna i istočna strana stupca i glavice i sjeverna strana dijela oba luka. Lukovi sa južne strane pokriveni su gredom tavanice prizemlja, a sjeverna strana stupca i glavice stepenicama. Uklanjanje žbuke s ostalih dijelova zida nije pokazalo nikakvih tragova ostalih stupaca ili lukova, te se prema tome može i zaključiti da je loža imala samo dva luka sa središnjim stupcem.

²²⁾ U sadašnjem stanju otkrivanja vidljiva je glavica sa sve tri strane osim sjeverne, koja je još zaziđana. Poluglavica nad jugozapadnim ugaonim stupom djelomično je oštećena.

27. Glavica stupa lože u Splitu

uglu je čovječja glavica, jednostavno rezana, bez jače izražene plastičnosti.

Sa sjeverne strane zida otkriven je nastavak. Od vrha glavice idu na obe strane dva luka arkada s ugaonim oblim profilom (svinuti štap, baston). Prvi kamen lukova, nad glavicom stupca, zajednički je i ima ukras osmerolatičnog zvjezdastog cvijeta u kotaču, u plitkom reljefu. Sami lukovi, složeni od više kamena, nisu sačuvani u cjelini, jer je jedan prekinut da učini prolaz stubišta, a drugi da se otvore vrata u stan na prvom katu. Oni su, zazidani, izgubili svoju ulogu, pa se na njih kasniji pregraditelji zgrade nisu ni osvrtnali. Raspon svakog luka je bio oko 2 m.

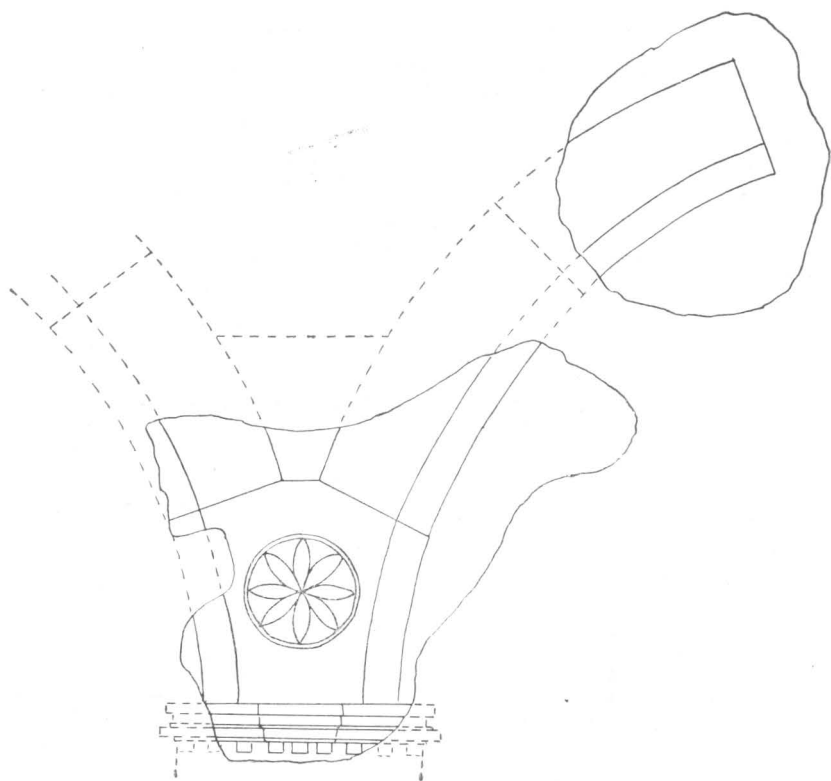
Zanimljivo je, da je unutar zazidanog zapadnog luka nađen jednostavni manji prozor, zaključujući po obliku gotički, a sada također zazidan. Svrha tog prozora je na prvi mah neobična, kad se uzme u obzir da je dogradnjom zgrade taj zid ostao unutrašnji, a ne više ulični.

Datiranje ove lože nije jednostavno zbog nekih suprotnosti u oblicima stupca i glavice.

U prvi mah glavica ostavlja utisak vrlo ranog djela, čak u prelazu preromanike u romaniku, ali nikako zrele romanike (uzimajući u obzir i skoro stoljetno zakašnjenje stila na našoj obali). Čitava kompozicija glavice, naročito njenih ugaonih dijelova, nad stupićima u slaboj i plošnoj razvedenosti, koja podsjeća na predromaničke »košaraste« glavice s utjecajem bizantske, odnosno ravenatske umjetnosti, nameće nam da datiramo spomenik u ranu romaniku. Uloga prutova jednako je važna, koliko i listovi, što također podsjeća na pleternu prutastu ornamentiku. Listovi nemaju onu plastičnu punoću i prirodnost kao na zrelim romaničkim skulpturama ostalih splitskih spomenika: propovjedaonici, Buvinovim vratnicama, korskim sjedalima i sl., već su dani više plošno dekorativno i još stilizirano. Stilski su bliža upoređenja s ranijim mjesnim spomenicima, na pr. s južnim malim vratima katedrale ili škropionicom u istoj katedrali, pa donekle i s biljnim ukrasom ranoromaničke bifore, danas u Muzeju grada Splita.

Iako sve to govori za ranije datiranje,²³⁾ ima razloga da se čitavo djelo ipak datira kasnije. Glavice zmajeva, iako rađene neplastično i dosta jednostavno, u biti ipak pripadaju zreloromaničkom bestijariju, poput onih na mnogo plastičnijim i kvalitetnijim glavicama splitske propovjedaonice. Isto je i s minijaturnom čovječjom glavom, koja se javlja na uglovima kasnoromaničkih (Radovanova vrata) i gotičkih (vrata u Žarkovoj ulici i vrata Ispod ura) pragova ili glavica. Njena neplastičnost, koja podsjeća prije

²³⁾ Stoga sam u početku otkrivanja i pomislio da se radi o ranoromaničkim glavicama i da pripadaju portalu neke crkvene građevine. D. Kečkemet, Renesansna klesarsko-kiparska djela u Splitu. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji. Izdanje Konzervatorskog zavoda za Dalmaciju 7, str. 66, Split 1953.

28. Ulomak lukova lože u Splitu

na rezanje u drvetu, nego na modeliranje u kamenu, više je rezultat majstora, koji je bio vezan starijim tradicijama ili uzorkom, i imao više smisla za dekoraciju, nego figuralno oblikovanje.

Najvažniji dio za kasnije datiranje je sam stupac. Njegova složena i vrlo pravilna profilacija s lijepim ugaonim stupovima i pravilnim stopama s ugaonim listovima pomiče djelo skoro u gotiku. Jednako i lijepi i pravilni profilirani rub (štap-baston) samih arkada, što se kod nas obično sreće u gotici, a rijetko u romanici. Sama obrada kamena arkada vrlo je precizna i pravilna. Zvezdasti cvijet na spoju lukova nad glavicom nalazi se često na romaničkim zgradama, bilo u obliku plitkog reljefa, bilo u obliku proščupljene transene, ali obično sa šest listova, ili samo četiri; ovo je najljepši primjer takovog romaničkog ukrasa u Splitu.²⁴⁾

²⁴⁾ Fisković navodi primjere takovih zvezdolikih cvjetova na privatnim romaničkim zgradama u Splitu i Trogiru, donoseći reprodukcije nekih od njih.

Uzevši sve to u obzir, može se zaključiti, da je ova loža građena u doba zrele romanike, vjerojatno sredinom XIII. st., kad su stvorena najljepša naša romanička djela, Radovanova vrata, Buvinove vratnice, plastika splitskog zvonika, propovijedaonica u katedrali. Međutim, dok je arhitektonski dio lože vrlo napredan za našu sredinu tog vremena, dekorativni dio, tj. glavica, pokazuje uza sve svoje bogatstvo, stare tradicije, naročito ravenatsko-bizantinske, i odvađa se stilom od gorespomenutih zrelih romaničkih spomenika. Da je u našoj, donekle provincijskoj, sredini bio moguć još oprečniji spoj starog i novog stila, pokazuje već spomenuti prozor u Muzeju grada Splita, koji je djelomično ukrašen čistim starohrvatskim, odnosno predromaničkim pleterom, a djelomično zreloom romaničkom biljnom ornamentikom; još veći kontrast pružaju Buvinova vrata, na kojima također varira u okvirima prizora čista pleterna ornamentika s kasno-romaničkim biljnim i životinjskim ukrasima; sličan primjer nalazimo u likovima triju apostola, konzervativno, skoro bizantinski, modeliranih na Radovanovim vratima, inače divnom primjeru zrele romanike kod nas.

Čemu je mogla služiti ova loža, odnosno zgrada kojoj je loža pripadala, a koja je nestala u gotičkoj pregradnji?

Svaki nedostatak religioznih elemenata svjedoči, da to nije bila crkvena građevina, a nije ni poznato da je tu postojala neka crkva; konačno ložu s dva luka teško je spojiti s ulogom crkve i samostana. Spomenuti urezani križ također potvrđuje da je to bila civilna građevina, jer mi nije poznato da su se takovi križevi urezivali na crkvene pragove. (Križevi blagoslova crkve su drukčiji). Da li je to mogla biti privatna građevina? Teško da bi i jedna privatna palača u doba romanike u Splitu bila arhitektonski i dekorativno tako bogata. Romaničke građevine, za razliku od gotičkih, odlikovale su se prvenstveno svojom funkcionalnošću i jednostavnošću, a ne ukrasom. Pa i tri poznate veće romaničke zgrade u Splitu, koje se mogu nazvati palačama, ona kod Zlatnih vratiju, ona u Marulićevoj ulici i ona u ulici sv. Ivana, do ove o kojoj je govor, vrlo su skromne u arhitektonskom ukrasu. Na velikom broju sačuvanih romaničkih građevina u Splitu i Trogiru nema tragova ni jedne lože. Na ukras i reprezentaciju trošilo se isključivo na javnim zgradama, dok su se ostale privatne zadovoljavale tek po kojim skromnim vanjskim dekorativnim ili figuralnim ukrasom.²⁵⁾

Najreprezentativnija zgrada u gradu, osim crkava, mogla je biti jedino vijećnica, odnosno izolirana gradska loža. Istaknuto je, da je vijećnica (komunalna palača) gotovo uvijek bila na glavnom trgu, u blizini katedrale. Ova palača gledala je jednim svojim pročeljem na Peristil, a drugim, u prizemlju kojega se nalazila ova

---

C. Fisković, Romaničke kuće u Splitu i Trogiru. Starohrvatska prosvjeta, s. III, br. 2, str. 142, sl. 41, 46, 61.

²⁵⁾ Ibid., str. 141.

loža, na kratku uličicu, koja je vodila od trga do Krstionice. Ako se pretpostavi da je to bilo staro pročelje zgrade, a tek u XV. st. dograđen je prednji dio, onda je to zapravo bio maleni trg, produženje Peristila, kao i u rimsko doba, te je zgrada mogla pred sobom imati dosta prostora i biti ujedno u najstrožem središtu grada, na najidealnijem položaju za tadanju vijećnicu.

Postojanje jedine do sada poznate romaničke lože u Splitu objašnjava i ono stalno spominjanje lože u pismenim dokumentima, kod donošenja odluka i sklapanja ugovora.²⁶⁾

U knjizi notarskih akata splitskog bilježnika Tome de Cingulo, nalazi se i dokumentat o diobi neke palače stare obitelji Grisogono, na neodređenom položaju u starom dijelu grada.²⁷⁾ Taj dokument povezao sam s palačom na Peristilu, koju od starine do danas posjeduje obitelj Grisogono, odnosno s navodnom gradskom vijećnicom i njenom ložom, naročito zbog nekih detalja, koji na to upućuju.

Splitski notar Toma de Cingulo zavedi 1403. god. ugovor o diobi palače (ili sklopa zgrada) pok. Ivana Prvislava Grisogona među njegovca tri sina Antuncm, Andrijom i Lovrom. Oni su se složili, da jedan od njih dobije »novi« dio zgrade, uz javnu ulicu sa dvije strane, uz dvorište zgrade, jednu sobu na prvom, a jednu na drugom katu. Granica je zid podruma sa dva kamena luka (»duo arcus lapidei«), pa do krova. Vlasnik tog dijela treba zadržati dotične lukove (ložu), balkon nad njima i dvojna vrata koja vode iz dvorišta u kuću, a da otvori nova vrata gdje hoće, osim u dvorištu. Drugi dobiva spomenuto dvorište s kamenim stepenicama, podrumom i prostorije nad njim. Treći pak dobiva ostatak zgrade, do kuća drugih vlasnika, koji se poimence spominju, a koji ostatak sačinjavaju dvije sobe s kuhinjama i kamene stepenice.

Ovaj dokument prikazuje bar donekle unutrašnji raspored jedne romaničko-gotičke palače, i kao takav prilog je proučavanju unutrašnjosti i naših starih zgrada, koji su ambijenti danas gotovo posve uništeni i izmijenjeni. Međutim, ovaj bi dokument mogao poslužiti i djelomičnom razjašnjenju pitanja ubikacije splitske vijećnice, odnosno nalaza u palači na Peristilu.

Koliko se može zaključiti prema dokumentima, Grisogoni su negdje u drugoj polovini XIV. st. došli iz Zadra u Split. Možda je Ivan Prvislav Grisogono kupio od gradske uprave zgradu, koja je, gradnjom nove vijećnice na trgu sv. Lovre, prestala da služi staroj

²⁶⁾ Ako je to bilo pročelje lože, odnosno palače, mogao bi na kamenu nad glavicom, koji je još sakriven, s druge strane one zvijezde, da bude i koji komunalni znak, ali teško da bi već u XIII. st. postojao gradski grb, jer se on obično javlja tek početkom gotike, tj. u XIV. st.

²⁷⁾ Na dokument me je upozorio V. Rismondo, preisujući i obrađujući splitsku arhivsku građu XIV. st. iz zadarskog arhiva.

svrsi, a pred smrt ostavio je u nasljedstvo trojici sinova. Jedan dio tog sklopa na Peristilu još i danas pripada potomcima obitelji Grisogono, a nad stražnjim ulaznim vratima nalazi se u krugu i njihov obiteljski grb. U spomenutom dokumentu navodi se samo da se kuća nalazi u »starom dijelu grada.«²⁸⁾

U gornjem dokumentu izričito se spominju dva kamena luka u »novom dijelu« kuće, a istraživanjem ostalih zidova dokazano je, da je pronađena loža zbilja imala samo dva luka sa središnjim stupcem. Spominje se dalje, da se braća slažu da zazidaju lukove: Da su lukovi zazidani još prije same dogradnje palače, dokaz je i to, što je u tom zidu pod jednim lukom načinjen manji prozor, koji bi bio nepotreban nakon pregradnje unutar same zgrade, dok je nakon zatvaranja samih lukova služio za propuštanje svjetla u novodobivenu prizemnu prostoriju bivše lože. Zanimljivo je, da se nad bivšom ložom spominje i balkon koji je tada uklonjen i zazidan. Taj balkon davao je romaničkoj palači s bogatom ložom u prizemlju još reprezentativniji izgled, što sve pojačava pretpostavku, da je palača bila namijenjena reprezentativnoj svrsi.²⁹⁾

²⁸⁾ U zabunu dovodi drugi grb koji se nalazi na nekoliko mjesta palače na Peristilu, tj. raskriljeni orao, dok je grb obitelji Grisogono bio: štit s tri zlatne vodoravne pruge na crvenom polju, a nad njime jednorog. (R. Heyer, *Der Adel des Königreich Dalmatien*, str. 12—13; Genealoško stablo obitelji kod Ene Iveta-Grisogono, Split, precrtano prema nekom starijem). Raskriljeni orao bio je grb starih splitskih obitelji Mady i Cipci, ali splitska heraldika je nažalost još vrlo slabo istražena. (D. Kečkemet, o. c., str. 66). L. Jelić spominje i jednu stariju palaču obitelji Grisogono u bivšoj Manjakinoj (?) ulici; međutim on (a po njemu i ostali) navodi kao grb obitelji Grisogono uspravljenog lava, kakav je grb u doba gotičke pregradnje postavljen i na zvonik splitske katedrale (Lovre Ivan de Grisogonis, splitski rektor 1418. g.), iako nisam uspio doznati na čemu to temelji. (L. Jelić, *Zvonik spljetske stolne crkve*. *Viestnik hrv. arh. društva*, n. s., I, str. 26, bi.j. 2, Zagreb 1896).

Jednorog, kao gornji dio eventualnog Grisogonovog odlomljenog grba, nalazi se ugrađen u jednoj kući u Ćirilo-Methodovoj ulici. Jedini poznati mi grb obitelji Grisogono nalazi se, kako sam već spomenuo, nad stražnjim ulazom njihove kuće na Peristilu.

Ivan de Grisogonis, otac triju sinova spomenutih u dokumentu diobe, bio je splitski rektor 1363.—1364., a sin mu Antun 1395—1396., te 1413. i 1418. rektor i sudac (Splitski statut; *Bullettino di archeologia*... 1890, str. 80). Drugi sin Andrija spominje se 1402. g. u jednom mirovnom ugovoru (Farlatti, *Hist. sv. III*, str. 367). Treći sin Lovro bio je splitski rektor 1418. g. (*Bullettino di arch.*... 1890, str. 160).

²⁹⁾ U dokumentu spominje se »unum balchionem«. C. Fisković, u radnji o romaničkim kućama u Splitu i Trogiru, tumači riječ »balcon« kao dvojni ili trostruki prozor, dok bi za današnji pojam balcona postojao termin »solarium«. (C. Fisković, o. c. str. 140, 144). U ovom dokumentu »solario« znači kat. U svakom slučaju, balkon ili bifora, odnosno trifora, pridonosili su svečanijem značaju samog pročelja palače. Na temelju dosta opširnog dokumenta, ipak je teško rekonstruirati bivši plan palače. Naročito je teško odrediti odnos lože i spomenutog dvorišta. Možda je prostor pred zgradom sačinjavao dvorište, u kojemu je bila loža, a možda je dvorišnu ogradu načinio prvi kupac.

Na temelju spominjanja splitskih komunalnih palača, odnosno loža, u raznim mjesnim dokumentima, na temelju nalaza u palači Grisogono na Peristilu a donekle i gornjeg dokumenta o diobi iz 1403. g.,³⁰⁾ može se pretpostaviti slijedeće:

da tako javnu zgradu pretvori u privatnu. Na današnjem gotičkom pročelju ne opaža se nikakova granica, koja bi potsjećala na visinu zida eventualnog dvorišta.

³⁰⁾ In Christi nomine Amen. Anno nativitatis eiusdem millesimo CCCCo tercio, indicione XIa, regnante serenissimo principe et domino nostro domino Ladizlao dei gratia Hungarie, Hungarie (sic!), Dalmacie, Jerusalemi, Sicilie etc. rege inclito, temporibus quidem reverendi in Christo patris et domini fratris Peregrini archiepiscopi Spalatensis, egregii viri domini Angeli Aldemarisco de Neapoli militis comitis civitatis Spaleti — nobiliumque virorum dominorum Duymi Geremie, Marini Duymi et Nicole Bilse, iudicum honorabilium civitatis predictae.

Die xx octobris.

Nobiles viri Ser Anthonius, Ser Andreas et Ser Laurentius, fratres et filij condam Johannis Perve di Grisogonis de Spaleto, volentes venire ad divisionem suarum domorum in quibus habitant, positarum in civitate veteri Spaleti communium et indivisarum inter eos fecerunt communi concordia et de voluntate et consensu domine Margarite eorum matris presentis et volentis et ad omnia et singula infrascripta consentientis, de ipsis domibus tres partes equales uti melius potuerunt cum modis et conditionibus infrascriptis. In quarum vna parte posuerunt et designauerunt primam partem dicte domus novarum iuxta viam publicam a duobus lateribus et prope curiam dicte domus, in qua prima parte sunt due camere, vna in primo solarjo et alia in secundo, a fundamento prout stant duo arcus lapidei iuxta dictam curiam et murus canipe recto tramite usque ad copertam, cum conditione, quod ille cui tanget dicta pars debeat suis propriis expensis murare et murari facere ipsos duos arcus iuxta curiam recto modo prout stant arcus. Jtem vnum balchionem, qui est super ipsam curiam et super ipsos arcus. Jtem duas portas per quas est introitus in dictas cameras et quod debeat facere portas et introitus in dictam partem ubi voluerit, salvo quod per curiam, per quam nullum possit facere nec habere introitum in dictam partem domus. Cum omnibus et singulis juribus, circumstantijs et pertinentijs dicte parti spectantibus et pertinentibus et cum omnibus et singulis, que dicta pars habet supra se vel infra seu intra se in integrum omnique vsu seu requisicione ipsis fratribus, ex ea uel pro ea parte domus aut ipsi parti modo aliquo pertineret uel spectaret de jure uel de facto. Que quidem pars jactis tesseris tetigit et venit in partem Ser Andree predicto et eam ipse Ser Andreas pro sua parte accepit et ex ea se contentum vocavit et dixit. In secunda autem parte posuerunt curiam dicte domus cum scalis lapideis et cum canipa prout stat murus in dicta canipa, super quo muro fratres duo infrascripti communibus eorum expensis murari faciant et teneatur recto tramite usque ad copertam domus et cum plancha recto tramite prout stat murus predictus canipe, sub qua planca et super qua etiam debeat fieri murus tantum altus, quod attingat usque ad stillicidium et, si opus esset, quod ille cui tanget ista pars possit adherere muro suprascripte prime partis super curia et ponere dentes lapideos in ipso muro quot fuerint necessarij, dando et faciendo canale et cursum stillicidio suprascripte prime partis non per murum, sed iuxta murum ipsius prime partis, cum omnibus et singulis juribus etc. ut supra. Que quidem pars jactis tesseris tetigit et venit in partem Ser Laurentio predicto et eam ipse Ser Laurentius pro sua parte accepit et ex ea se

Prva splitska komunalna palača s ložom od dva luka u prizemlju sagrađena je oko 1240. god., u doba prvog načelnika Gargana, ili neposredno nakon njega, na samom tada središnjem trgu, današnjem Peristilu, nasuprot katedrali i nadbiskupskoj palači. Ta je palača s ložom bila u upotrebi vjerojatno do oko 1360. god., kad je potpuno dovršena i osposobljena nova vijećnica na današnjem Narodnom trgu. Današnji lukovi s bogatom glavicom stupa pripadaju vjerojatno toj prvoj gradskoj loži. Palaču je koncem XIV. st. kupila obitelj Grisogono, 1403. g. podijelila je među svoje članove, zatvorila lukove i djelomično pregradila, a u drugoj polovini XV. st. dogradila joj dio u današnjoj ulici sv. Ivana, načinivši joj tu glavni ulaz sa stubištem.³¹⁾

Sve to navodim kao pretpostavku. Daljim čišćenjem unutrašnjih zidova Grisogonove palače na Peristilu i daljim proučavanjem splitskih dokumenata XIII.—XIV. st., dobit će se sigurniji podatci, koji će baciti jasnije svjetlo na problem ubikacije prve splitske komunalne palače i njene gradske lože. Za sada možemo se ipak zadovoljiti time, da smo bar djelomično otkrili do danas najbogatiju našu svjetovnu romaničku građevinu.

---

contentum vocavit et dixit. In tertia uero parte posuerunt et designauerunt residuum dictarum domorum incipiendo a suprascripto muro canipe ut predicatur murando usque et versus domos que fuerunt Jhannis Marini, cum duabus cameris et coquinis super ipsis cameris et scalis lapideis, que camere et scale sunt prope domum don Laurentij Dragossij et domum que fuit Radoani Clementis a fundamentis usque ad cœpertam et cum residuo suprascripte planche, cum conditione quod omni vice ad requisicionem alterius eorum debeat facere murari murum suprascriptum, ut superius est expressum, cum omnibus et singulis iuribus etc. ut supra. Que quidem pars jactis tessaris venit in partem et tetigit Ser Anthonio predicto et eam ipse Ser Anthonis pro sua parte accepit et ex ea se contentum vocavit et dixit. Ita quod amodo in antea quelibet partium predictarum habeat, teneat et possideat partem sibi peruentam cum omnibus suis iuribus, circumstantijs et pertinentijs et de ea perpetuo faciat et facere possit omnem suam voluntatem sine contradictione alicuius persone tamquam de re propria, promicentes dicte partes sibi inuicem stipulantes pro se et eorum heredibus et successoribus.

Actum Spaleti in ciuitate veteri in domo suprascripta, presentibus Anthonio Dessimanj et Thoma Zurich de Spaletio testibus rogatis et Ser Vitcho Nicole consiliario examinatore.

(Državni arhiv u Zadru. Stari splitski arhiv. Spisi notara Tome de Cingulo, god. 1403., str. 53.)

³¹⁾ O raznim fazama gradnje Grisogonove palače vidi D. Kečkemet o. c., str. 65, 67.